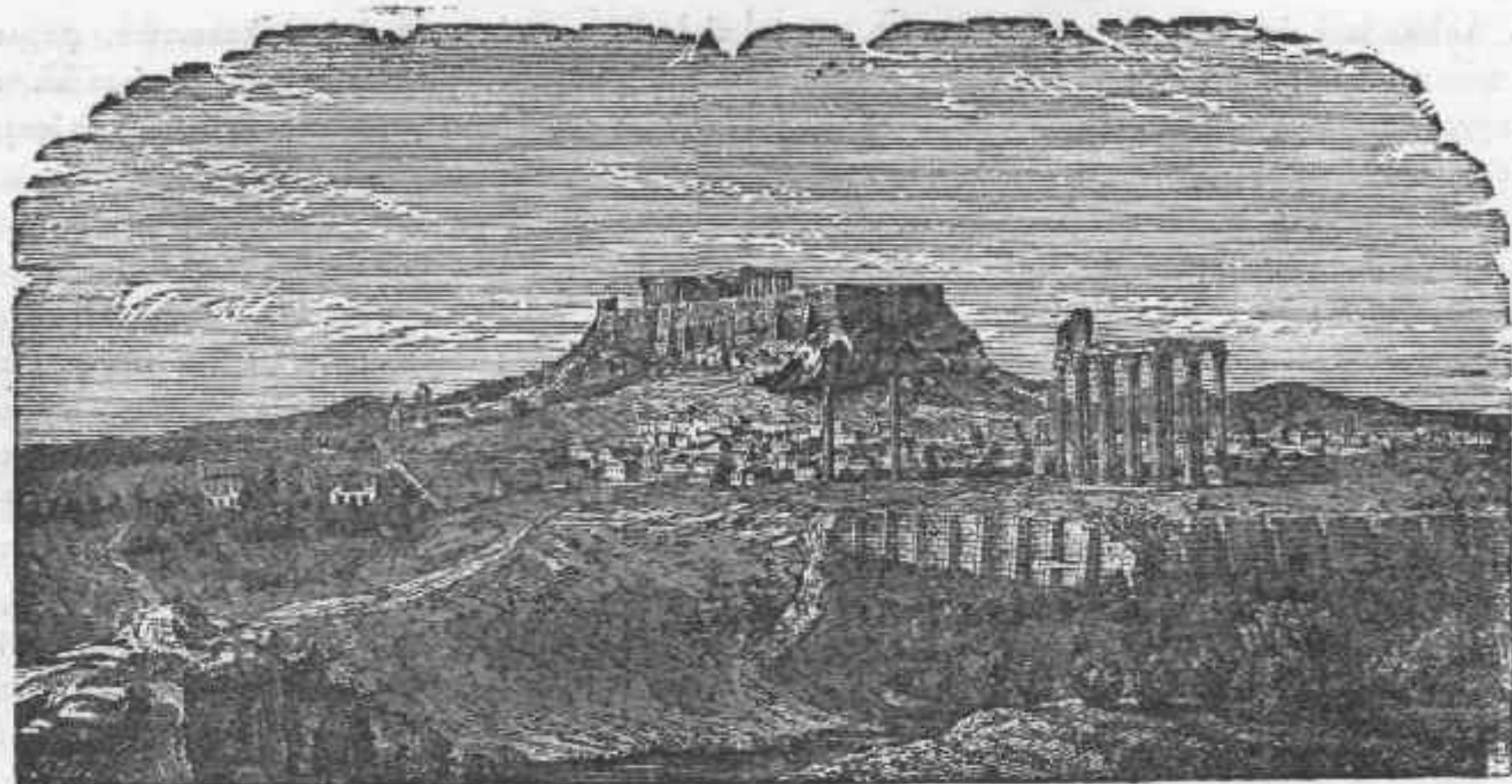

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΙΟΥΛΙΟΥ, 1862.

ΤΟΜΟΣ ΙΓ'.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 295.

ΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΙΑΤΡΟΙ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ.

(Συνέχ. καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 294.)

—οοο—

Ὁ ἕτερος προκαταρκτικὸς τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης κλάδος, ἡ Χημία, ἐν Αἰγύπτῳ λαβοῦσα τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀνάπτυξίν τῆς, ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὴν κλήσιν ἐδέξατο καὶ φέρει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, διὰ τοῦ ὀνόματός τῆς δεικνύουσα τὴν καταγωγὴν τῆς, καθότι χημὶ ἐν τῇ ἐγγωρίῳ γλώσσῃ ἐκαλεῖτο ἀνέκαθεν ἡ χώρα τῶν Αἰγυπτίων· οὔτε τὸ ἀπὸ τῶν ὀμηρικῶν χρόνων μέχρι σήμερον ἐν χρήσει παρ' Ἑλλήσιν ὄνομα Αἰγυπτος, οὔτε τὸ παρὰ τοῖς ἀσιανοῖς λαοῖς σύνηθες ὄνομα Μίσρα (*) ἦταν γνωστὰ τοῖς Αἰγυπτίοις, ἀλλ' ἡ χώρα τῶν οὗσα μελάγγαιος καὶ μελάμβωλος (Ἡρόδ. Π. 42 — Στεφ. Βυζ. ἐν λέξ. —) ἐκλήθη, ὡς πρῶτος παρετήρησε τοῦτο ὁ Πλούταρχος ΧΗΜΙΑ ἢ τοι μελάινα γῆ (**), καὶ κατὰ διάλεκτον ΚΗΜΙ, ὡς καὶ νῦν ἔτι

παρὰ τοῖς νεωτέροις ἐγγωρίοις Κόπταις Χημὶ καὶ Κημὶ ἡ Αἰγυπτος ὀνομάζεται.

Ὅθεν Χημία καὶ Χημεία ἢ κατ' ἐξοχὴν αἰγυπτία γινώσκεις, ἡ μέλαινα ἐπιστήμη, κατὰ τὴν ἀρχικὴν τῆς λέξεως σημασίαν, ἡ τοι σκοτεινὴ καὶ μυστηριώδης, οὕσα ἱερὰ διδασκαλία, περὶ τὴν ὁποίαν μόνοι οἱ ἱερογραμματεῖς ἡσχολοῦντο, καὶ τῆς ὁποίας ἀπεκλείοντο οἱ αὐμύητοι, καθότι χημὶ ἐν αἰγυπτίᾳ φωνῇ σημαίνει οὐχὶ τὸ μέλαν ἀπλῶς ἀλλὰ καὶ πᾶν σκοτεινὸν καὶ μυστηριώδες.

Ἡ Χημία μετὰ τὴν πτώσιν τῆς αἰγυπτιακῆς παιδείας καὶ τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἔθνους, ἐκπεσοῦσα τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας, παρεμορφώθη ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, Ἀράβων καὶ Φράγκων εἰς Ἀλχημίαν (*). ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο ἀναφέρεται τὸ πρῶτον περὶ αὐτῆς ὑπὸ Ἰουλίου Φερμικοῦ Ματέρνου ἐπὶ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου· ἀλλὰ τότε ἐσήμαινεν ἤδη οὐχὶ τὴν ἀρχέγονον καὶ πρωτότυπον αἰγυπτιακὴν χημίαν, ἀλλὰ μάλλον πυροσοφίαν καὶ μετέπειτα σπαγειρικὴν καὶ χρυσοποιάν (**).

(*) Μύσρα φοινικιστί, Μίσρα καὶ Μισραῖμ ἑβραϊστί, Μίσρ καὶ Μάσρ ἀραβιστί. — * Ἐκλήθη καὶ Μύσρα ἡ χώρα ἀπὸ Φοινίκιον. * Στεφ. Βυζ. ἐν λέξει Αἰγυπτος.

(**) * Τὴν Αἰγυπτον ἐν τοῖς μάλιστα μελάγγγειον οὔσαν, ὡςπερ τὸ μέλαν τῶν ὀφθαλμῶν χημίαν καλοῦσι. (Πλούταρχ. 16. καὶ ὅσιρ. 33.).

(*) Ἀλ—χημία· τὸ ἀλ ἐστὶν ἄρθρον ἀπλῶς τῆς ἀραβικῆς.

(**) Ἡ ἐπὶ Βυζαντινῶν, Ἀράβων καὶ Φράγκων πρακτικὴ χημία (χημεία καὶ χυμία) εἰς ἀγυρτικὴν μεταπεσοῦσα χρυσοποιάν ἐτυμολογεῖτο βεβιασμένως ἀπὸ ἑτέρας αἰγυπτιακῆς λέξεως χημὶ = ἐστία, ὡς πυροσοφία καὶ πυροτεχνία,

Ἄλλως τε ἡ ἀπὸ τῆς τρίτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος ἀποδεδειγμένη ἐν Αἰγύπτῳ ὑελοργία, καὶ ὁ σύγχρονος διὰ μεταλλικῶν οὐσιῶν χρωματισμὸς τῆς ὑέλου πρὸς ἀπομίμησιν διαφόρων πολυτίμων λίθων, σμαράγδων, ἀμεθύστων καὶ μαργαριτῶν, εἰς τρόπον ὥστε δυσκόλως διεκρίνοντο ἀπὸ τῶν γνησίων τὰ πλατῶν αὐτὰ λιθίδιζ (Plin. Hist. nat. XXX. II. 12.) ἡ διὰ φυτικῶν καὶ μεταλλικῶν οὐσιῶν πολυποίκιλος βαφὴ τῶν διαφόρων ὑφασμάτων, ἡ γνῶσις τῆς ἐπενεργείας τῶν ὀξέων ἐπὶ τῶν χρωμάτων, καὶ τῆς δι' ἀλάτων προπαρασκευαστικῆς κατεργασίας τῶν ὑφασμάτων πρὶν βαφῶσι διὰ τῆς τελικῆς χρωματιστικῆς ὕλης, αὐτὰ μόνον καὶ καθ' ἑαυτὰ ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἀποδείξεων ἠθέλον ἀρκέσει πρὸς διαβεβαίωσιν τῆς ὑπάρξεως τῆς χημίας ἐφηρμοσμένης εἰς τὰς τέχνας.

Ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι βοτανική, ζωολογία καὶ ὀρυκτολογία προηγούντο ὡς βοηθητικαί, καὶ προπαρασκευαστικαὶ τῆς ἱατρικῆς· περὶ ζωολογίας ὑπῆρχον ἄπειρα ἱερατικά συγγράμματα (Ἡλίουδωρ. Αἰθ. III.), ἡ δὲ τῆς βοτανικῆς καὶ ὀρυκτολογίας γνῶσις παρ' Αἰγυπτίους μαρτυρεῖται παρὰ πολλῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων συγγραφέων (*). Ἐπὶ δὲ καὶ αὕτη ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία ἐτέλουν μέρος τῶν προπαιδευτικῶν τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης γνώσεων (πρὸβλ. Γαλην. περὶ κριτικ. ἡμερ. III.), διὰ τὴν ἐπιβροχὴν τῶν ἀστρονομικῶν καὶ μετεωρολογικῶν φαινομένων ἐπὶ τῆς δημοσίου ὑγείας· οὕτως οἱ ἱατροὶ ἦσαν συγχρόνως καὶ ὠροσκόποι, ἐκ τῶν φάσεων τῆς Σελήνης καὶ τῶν πλανητῶν τὰς κριτικὰς πρὸς τοῖς ἄλλοις καταλογιζόμενοι τῶν ἀσθενούντων ἡμέρας (**), καὶ τῶν ἐπιδημιῶν τὰς περιοδικὰς ἐπανόδους ἐνστάσεις τε καὶ ὑφέσεις. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀστρονομία ἐν τῇ τελειότητι αὐτῆς ἦτο ἀρχαιοτάτη παρ' Αἰγυπτίους (πρὸβλ. Ἀριστοτέλ. περὶ Οὐρανοῦ II. 12.), ἐπὶ τῆς παρακμῆς δὲ τῶν αἰγυπτιακῶν γραμμάτων, ὅτε ἡ χημία μετέπεσεν εἰς ἀλχημίαν μετέστη καὶ ἡ ἀστρονομία εἰς ἀστρολογία.

Διὰ τῶν φυσικοῖστορικῶν γνώσεων ἐμορφώθη ἐπὶ

ἡ ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ χέω, χύω=χυνεύω ὡς χωνευτικὴ τέχνη, ἡ ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοῦ χήμη=χάσμη ὡς ἀγαεργαστορία, destillatoria, ἐξ οὗ καὶ σπαγειρική κατὰ Παράκελσον ἀπὸ τοῦ σπᾶν καὶ ἀγείρειν, ὡς τὰ διεστώτα συναγείρουσα καὶ τὰ σύνθετα διασπῶσα.

(*) Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς γνωστικὸς πάπυρος εἰς χαρὰκτῆρας δημοτικοῦς ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λουγδεῖνου (Leyden) βρίθκει φυσικοῖστορικῶν σημειώσεων· σελ. ε. γραμ. 31. Ἡ βοτάνη Ἀνουβία — — — βλαστάνουσα εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν τύπων τὰ φύλλα αὐτῆς. — σελ. ιδ'. γραμ. 16, 17. Ἀφρός Σελήνης· ἔστι τις λίθος λευκὴ· αὐτῆς τὸ ὄνομα ἐν γλώσσῃ ξένη ἀφροσίληνος. — σελ. ιδ'. γραμ. 4. Σπλὰ· μάνδρα ἔστι τις σαῦρα μικρά, οὕσα χρώματος τῆς καλαίνης λίθου. κτλ.

(**) Πρὸβλ. Ἑλλην. πάπυρον τῆς συλλογῆς Δ' Ἀναστά-

τὸ ἐπιστημονικώτερον καὶ ἡ φαρμακευτικὴ, φαρμακολογία καὶ συνταγολογία· πολλὰ βόσταναι διὰ τὰς ἱατρικὰς τῶν δυνάμεις ἐθεωροῦντο ἱεραὶ καὶ ἔφερον συμβολικῶς τῶν Θεῶν τὰ ὀνόματα· ὁ κισσὸς ἐκαλεῖτο σχηνόσιρις ἢ τοι φυτὸν Ὀσίριδος, ἡ σιδηρεῖτις δάκρυον Ἰσιδος, ἡ ἀρτεμισία καρδία Βουθώστιος, ὁ κρόκος αἷμα τοῦ Χῶνος, τὸ πράσιον ἱεροῦ σπέρμα, ἡ σκίλλη Τυφῶνος ὄμμα, καὶ τὰ ὅμοια. (Apulej. de virib. herb. IV.). Καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἔτι πολλὰ σύνθετα ἱατρικὰ ἔφερον τὸ ὄνομα τῆς Ἰσιδος. (Γαλην. περὶ συνθ. φαρμ. τῶν κατὰ γένη.).

Περὶ τῆς ἱατρικῆς τῶν Αἰγυπτίων ὕλης ὀλίγιστα διεσώθησαν ἡμῖν διασπαρμένα ἐνθεν καθεῖσε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις συγγραφεῦσι· τῆς σκίλλης χρῆσις ἐγένετο κατὰ τοῦ ὕδρωπος, τοῦ ὀποῦ τοῦ σικύου κατὰ τοῦ αἰδήματος τῶν ποδῶν, τοῦ ὀπίου κατὰ τῆς μελαγχολίας καὶ ἄλλων ψυχικῶν νόσων, τοῦ ἀδιάντου κατὰ τῆς κυνάγχης, κτλ.—

Ἐκτὸς τῶν βοτανῶν ἐγένετο χρῆσις καὶ διαφόρων ῥητινωδῶν οὐσιῶν, τереβινθίνης καὶ ὁμοίων, ἐλαίων ἀρωματικῶν καὶ βαλσαμικῶν, οἶνου κοινοῦ καὶ φοινικίου, ὄξους ἀρωματικοῦ, κτλ. Ἐκ ζωϊκῶν οὐσιῶν ἀπαντῶμεν εἰς τὴν αἰγυπτιακὴν φαρμακολογίαν μέλι, γάλα γυναικὸς, αἶγος καὶ δαμάλεως, οὖρον ἀνδρὸς, γυναικὸς, κόπρον ὄνου, αἶγος, κροκοδείλου, αἰλούρου καὶ λέοντος, ὀρνίθων ἀφοδεύματα, μυρμηκῶν ἐλαιῶδες ἀφέψημα, λίπος βοῦς, αἶγος καὶ γυπὸς, βοείην χολήν καὶ νεόσφακτον αἷμα· Ἐν τούτοις τοῦ Πλινίου ἡ διήγησις, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι βασιλεῖς ἐχρῶντο κατὰ τῆς ἐλεφαντιάσεως αἷματι ἀνθρωπίῳ εἶνε ὡς εἰκὸς ἐσφαλμένη, καὶ ὑπὸ ταύτην ἐννοεῖται ἡ διὰ ἀμυχῶν καὶ σκαριφισμῶν ἐν καιρῷ γινομένων τῆς αἰγυπτίας ἐλεφαντιάσεως θεραπεία. Ἐκ τῶν μεταλλοειδῶν ὕλῶν, μετάλλων καὶ ἀλάτων ἐγένετο χρῆσις τοῦ ποταμίου καὶ θαλασσίου ὕδατος, τοῦ θαλασσίου ἁλατος, ἐπικαλουμένου βορείου, τοῦ ἱεροῦ ἁλατος ἢ τοι νίτρου, τοῦ σιδήρου, κλπ. Τοῦ ἀετίτου λίθου ἐγένετο ἐνίοτε χρῆσις κατὰ τοῦ ὕδρωπος καὶ τυμπανίτου.

Ἄλλοτε ὠμίλησα περὶ τῶν ἐν τῇ φαρμακευτικῇ τῆς Αἰγύπτου σταθμίων καὶ μέτρων ἐν ἐκτάσει, (Πανδῶρ. φύλλ. 275. σελ. 244.), ἐπαναλαμβάνω δὲ

ση ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Λουγδεῖνου ὑπ' ἀριθμὸν 75. σελ.

α'	ι'	ιβ'
β'	ια'	κ'
γ'	ιγ'	κγ'
δ'	ιδ'	κε'
ζ'	ις'	κς'
θ'	ιθ'	κθ'
ε'	ιε'	κε'
ς'	ιη'	κη'
η'	κα'	κθ'
ιβ'	κδ'	λ'

ια'. γραμ. 4. « Διμοκρίτου σφατ-
» ρα· προγνωστικὸν ζωῆς καὶ θα-
» νάτου. Γνωθὶ πρὸς τὴν C (σε-
» λήνην) ἀνέπεσεν ὁ νοσῶν, καὶ
» τὸ ὄνομα τὸ ἐκ γενετῆς· συμ-
» ψήφισον τὴν C καὶ βλέπε πό-
» σαι αἱ τριακάδες γίνονται, καὶ
» τὰ περιλειπόμενα τοῦ ἀριθμοῦ
» κατανόησον εἰς τὴν σφατταν.
» Καὶ ἐν ἡ ἀνω ἡ ψήφος, ζήσῃ·
» ἐὰν δὲ κάτω τελευτήσῃ. — »

καὶ πάλιν ὅτι μέτρα χωρητικότητος ἦσαν τὸ *Ἰν* ἴσον μὲ δύο χάας ἀττικοῦς, τὸ *Λόκ*, δωδέκατον τοῦ *Ἰν*, ἴσον τῷ ζέστη τῶν Ἀττικῶν, καὶ ὁ Ἀρυστήρ (οὔταχ ἱερογλυφ.) μέτρον μικρότερον πολλοστημόριον τοῦ Λόκ· σταθμικά δὲ βάρους ἦσαν ἡ Μνα, ἡ Οὐγκία Χ, καὶ ἡ δραχμή +. ἐν τῷ παπύρῳ τῆς συλλογῆς Πασσαλάκουα, νῦν ἐν τῷ αἰγυπτιακῷ τοῦ Βερολίνου μουσεῖῳ, (ὑπ' ἀριθμ. 1558.) περὶ οὗ ἀνέφερον ἀνωτέρω, ὑπάρχει μετὰ τῶν ἄλλων καὶ μέγα μέρος τοῦ συνταγολογίου τῆς αἰγυπτιακῆς ἱατρικῆς σχολῆς· ὁ τίτλος τῆς ἀσθενείας ἐπιγράφεται διὰ κινναβάρεως, καὶ ἀκολουθοῦσι διάφοροι συνταγαὶ γεγραμμέναι διὰ μέλανος. Ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ἀσθένειαι ἀπαντῶνται ἀναμιζ καὶ ἄνευ συστηματικῆς τινος κατατάξεως· οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι περιέχεται « Συνταγὴ πρὸς ἐξόντωσιν τῆς ταινίας ἀπὸ τῆς κοιλίας », ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι « Συνταγὴ κατὰ τῶν ὄγκων τοῦ στήθους καὶ ἀμφοτέρων τῶν ἄνω ἄκρων », ἐν τῇ ἕκτῃ σελίδι « Συνταγὴ κατὰ τῆς ἱερᾶς νόσου » καὶ ἡ ὀγδόη σελὶς φέρει « Ἑτέραν συνταγὴν κατὰ τῆς ἱερᾶς νόσου καὶ ἵνα προλάβῃ τις τὸν ἐξ αὐτῆς θάνατον ». Κάτωθεν τῶν συνταγῶν ἀκολουθοῦσιν οἱ ὅρισμοί, Χρίσμα, Ἀλοιφή, Κατάπλασμα, Ἑμπλάστρον, Κλύσμα, Πόσις, Βῶλος, Ἀφέψημα καὶ τὰ ὅμοια ὡς σημειώσεις διακριτικαί, μετὰ διατάξεις « νὰ ληφθῇ τὸ πρῶν, τὸ ἐσπέραι » ἢ τινὰ ἄλλην σύστασιν ὡς « ἄριστον ἱατρικὸν », κτλ.—

ἵνα λάβῃ τις μικρὰν ἰδέαν τῆς αἰγυπτιακῆς ἱατρικῆς ὕλης καὶ συνταγολογίας κατὰ τὸν ΙΔ'. π. Χρ. αἰῶνα, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ἀκόμη αἱ ἐξῆς συνταγαὶ ἐκ τοῦ περὶ ὁ λόγος ἱερατικοῦ παπύρου (σελ. γ'. γραμμὴ 5.) « Συνταγὴ κατὰ τῶν λειχήνων » « κεκαθαρμένη βοεῖα χολή, μέλι· νὰ ληφθῇ παρὰ τοῦ » « πάσχοντος τὴν ἐσπέραν » (γραμμὴ 6.) « Ἑτέρα » « κατὰ τῶν λειχήνων τῶν παίδων· χολή, τρεβιν » « θίνη· μίζον μετὰ μέλιτος, καὶ δὸς τῷ πάσχοντι » « ἄφ' ἐσπέρας ». Διὰ κλύσματα ὑπάρχει πλῆθος συνταγῶν· οὕτω μετὰ τῶν ἄλλων (σελ. ις'. γραμμ. 9—10.) « Λάβε φοινικίου οἴνου οὐγκίαν, μέλιτος, οὐ » « γκίαν, ὄξους χάι (2) τρεῖς δραχμάς, ἄλατος βο » « ρείου 6[10, δι' ἐν κλύσμα τὸ ἐσπέραι, ἕτερον » « λάβε μέλιτος 1[8 καὶ δραχμὴν, φοινικίου οἴνου » « οὐγκίαν, ἀρίστου ὄξους δραχμάς δύο, δι' ἐν κλύ » « σμα τὸ ἐσπέραι ».

Καὶ ὁ ἕτερος μνημονευθεὶς γνωστικὸς δημοτικὸς πάπυρος τοῦ Λουγοδείνου (Leyden. ὑπ' ἀριθμ. 65) φέρει πολλὰς συνταγὰς· οὕτω μετὰ τῶν ἄλλων· Συν » « ταγὴ πρὸς στάσιν αἵματος· ὕδωρ τὸ ἐκ βάτων ἐν » « ὄξει· ἄρες ἵνα πῖνῃ ἡ γυνὴ ἐξ αὐτοῦ πρὶν ἢ φάγῃ » « μέχρι στάσεως (σελ. ι'. γραμμ. 1—3.). [Κατὰ τοῦ » « οἰδήματος τῶν ποδῶν] Πλύνε τοὺς πόδας τοῦ πά » « σχοντος ὕδατι σικύου, προστρέβων αὐτὸ καλῶς

» ἐπὶ τῶν ποδῶν του. » (σελ. ια'. ὀπισθεν' γραμμ. 7). — Φέρε μύρμηκας καὶ βράσον αὐτοὺς ἐν ἐλαίῳ κυπαρίσσου (σελ. ιβ' γραμμ. 3.).— Αὐτὰ ἦσαν τὰ λεγόμενα ἀπλᾶ τῆς ἱατρικῆς, συνταγαὶ αἵτινες ἐξ Αἰγύπτου διεδόθησαν εἰς Ἀσίαν, Ἑλλάδα, καὶ ἔπειτα ἀπανταχοῦ τῆς ῥωμαϊκῆς αυτοκρατορίας. —

Τῆς θεραπευτικῆς οὐχ ἤττον ἀνεπτύχθη μετὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἡ δικαιοδική, καλλιεργουμένη ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδιωτῶν καὶ προαγομένη ἐπὶ ἐλλογωτέρων βάσεων ὑπὸ τῶν ἱατρῶν, πρεσβυόντων ἀείποτε τὴν ἀρχὴν, ὅτι εὐκολώτερον ἤθελεν εἶσθαι τὸ παραλαμβάνειν τὰς ἀσθενείας διὰ φρονίμου δικαιοδικῆς, παρὰ τὸ ἰσθαι αὐτὰς διὰ τῶν οὐχὶ πάντοτε βεβαίων καὶ ἀσφαλῶν θεραπευτικῶν μέσων· ὅθεν αἱ πολλαὶ καὶ ἐπανειλημμέναι νηστεῖαι καὶ ἀφαιμαγμοὶ ἡ τακτικὴ κατὰ μῆνα ἐπὶ τρεῖς καθ' ἐξῆς ἡμέρας χρῆσις ἐμετοκαθαρτικῶν καὶ κλύσμάτων, ἡ ἀποχὴ χοιρέου κρέατος καὶ ἄλλων τινῶν ἐδωδύμων, ἐπὶ τῇ δοξασίᾳ ὅτι πᾶσαι αἱ νόσοι διὰ τῶν τρεφόντων σιτίων τοῖς ἀνθρώποις παραγίνονται. (Ἡρόδ. II. 77.). Ἐν ἐκ τῶν συνηθεστέρων παρ' Αἰγυπτίους ἐμετοκαθαρτικῶν ἦτο καὶ ὁ ζωμὸς τῆς ἐν Αἰγύπτῳ φυομένης ἐπιμήκους ῥαφανίδος, τῆς καλουμένης συρμαίας, μετὰ θαλασσίῳ ὕδατος ἀναμειγμένος (Λιδυμ. σχόλ. εἰς Ἀριστοφ.), διὸ καὶ ἐκαλοῦντο οἱ Αἰγύπτιοι παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἐμπαικτικῶς *μελαροσυρμαῖος λείως*. (Ἀριστοφ. Θεσμοφορ. 857). Συγχρόνως ἐλούοντο καὶ ἐχρίοντο οἱ Αἰγύπτιοι πολλάκις τῆς ἡμέρας, καὶ ἐκαθάριζον τὸν ἀέρα τῶν οἰκιῶν των διὰ θυμιάσεων μετὰ διαφόρων ῥητινωδῶν οὐσιῶν, μύρρας καὶ ὁμοίων, πρὸ πάντων τοῦ λεγομένου κῦφι (Πλούτ. Ἰσ. καὶ Ὀσίρ.). — Ἀλλ' ἐὰν καὶ μετὰ πάντα τὰ προφυλακτικὰ ταῦτα μέσα, ἐνέσκηπτεν ἀσθένεια μετὰ τῶν Αἰγυπτίων, τότε προσέτρεχον οἱ ἱατροί, οἵτινες παρὰ τὴν διάγνωσιν τῆς ἀσθενείας ὠρίζον κυρίως τὴν πρόγνωσιν, ἐξ οὗ καὶ ἡ κλησίς των προφῆται, καὶ διέταττον τὰ τῆς θεραπείας, χρώμενοι ἐπὶ τὸ πλεῖστον φαρμάκοις ἀπλοῖς, ἅτινα ἄλλως ἠδύνατό τις νὰ μεταχειρισθῇ ἄνευ βλάβης τινος (Ἰσοκρ. Ἐγκωμ. Βουσίρ.). — Διὰ τοιαύτης ἐν συνέσει καὶ συνειδήσει δικαιοδικῆς καὶ ἱατρικῆς θεραπείας, συνδεομένης μετὰ τῆς τοῦ κλίματος εὐκρασίας, εἰ καὶ τοσαῦται πολυειδεῖς καὶ ποικίλαι ἐν Αἰγύπτῳ ἀσθένειαι ἐπλεόναζον, οἱ Αἰγύπτιοι ἐθεωροῦντο ἐν τούτοις μετὰ τοὺς Αἰθίους ὑγιέστεροι καὶ μακροβιώτεροι τῶν ἀνθρώπων ἀπαντων (Ἡρόδ. II. 77.).

Ἡ θεραπευτικὴ ἐμπειστευμένη ἐν χερσὶν ἱατρῶν οἵτινες ἦσαν ταυτοχρόνως ἱερεῖς, ἀξιοῦντες ἰδίον ἐαυτῶν ἀποκλειστικὸν καὶ διεδωχικὸν δικαίωμα τὴν τέχνην τοῦ θεραπεύειν, περιεκαλύπτετο ἀείποτε ὑπὸ μυστηριώδους τινὸς πέπλου θείας ἀρχῆς, καὶ συνεδέετο ἀχωρίστως μετὰ τῆς λοιπῆς ἀγιστείας καὶ

θεουργίας. Φύλακες τῶν διαφόρων τοῦ σώματος μελῶν καὶ προστάται ἐνομίζοντο θρησκευτικῶς τριάκοντα ἑξ. Θεοί, οἱ δὲ ἱερεῖς διὰ τῶν ἐπικλήσεων καὶ προσευχῶν τῶν ὑπὲρ τῶν ἀσθενούντων ἀπήλαυνον παρὰ τῶν προϊσταμένων τοῦ ἀσθενούντος ὄργανον θεῶν ἐμπνεύσεις καὶ ἐπινεύσεις διὰ τὴν τοῦ παθήματος θεραπείαν (πρὸβλ. Ἰβριγέν. κατὰ Κέλσ.).— Εἰς τοὺς ναοὺς τῶν Θεῶν κατέρευγον οἱ νοσοῦντες, οἱ δὲ ἱερεῖς ἐκτὸς τῶν ἱερῶν τῆς ἱατρικῆς βίβλων φυλάττοντες ἐν τῷ σηκῷ τὰς ἱστορίας τῶν διαφόρων ἐκπαλαί ἐκεῖ θεραπευθεισῶν νόσων, ἐδοθηθῶντο εἰς τὰς ἰδίαις αὐτῶν μελέταις καὶ θεραπείαις. Τοιοῦτοτρόπως οἱ ναοὶ καθίσταντο ἀσθενούντων συναγωγαί, οἱ σηκοὶ νοσογραφικαὶ συλλογαί, καὶ τῶν ἱερέων αἱ μοναὶ ἐκτεταμένα νοσοῦντων θεραπευτήρια.

Οἱ προσερχόμενοι τοῖς ναοῖς ἀσθενεῖς ᾗχοντο τῷ προστάτῃ τοῦ ἀρρώστου αὐτῶν μέλους Θεῷ ν' ἀναθέσωσι μετὰ τὴν θεραπείαν τάγμα τι ἐν τῷ ἱερῷ,

Πινάκις ἀναθηματικῇ λιθίνῃ, φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν
• Ἀμμωνι Ἥλιω Ἰσιῳ, ὁ ἱερογραμματεὺς Ἀμενχστέπ,
• κωφὸς ὢν καὶ ἀκούσας ἀνατίθημι. •

τὰ τοιαῦτα δὲ ἀναθήματα συνιστάμενα, ἐκτὸς χρημάτων καὶ κληροδοτημάτων, εἰς ἀπεικονίσματα τῶν πασχόντων καὶ θεραπευθέντων μελῶν ἐκ πολυτίμων μετάλλων ἢ ἄλλων εὐτελεστέρων ὑλῶν, χρυσοῦ, ἀργύρου, ἐλέφαντος, ξύλου, λίθου, πηλοῦ καὶ τῶν ὁμοίων, ἐκρέμαντο ἀνηρτημένα πέριξ τοῦ ἀγάλματος τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἔβλεπέ τις ὦτα, ὀφθαλμούς, χεῖρας, πόδας, κεφαλὰς, καρδίαν καὶ τὰ παραπλήσια ἐξηρητημένα ἐκ τῶν κυγκλίδων τοῦ σηκοῦ, ἢ κείμενα παρὰ τοὺς πόδας τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ πίνακος δὲ ἢ στήλης ἀναγεγραμμένην τῆς νόσου τὴν ἱστορίαν, εἰς αἰωνίαν τῆς θεραπείας ἀνάμνησιν καὶ ἐνδειξιν τῶν ἱατρικῶν, πρὸς χρῆσιν μεταγενεστέρων ὁμοίων παθῶν. Αἱ τοιαῦται ἀναγραφαί, τόπον ἐπέχουσιν τῶν καθ' ἡμᾶς ἱατρικῶν ἐφημερίδων, ἦσαν ἐνίοτε θησαυρὸς παθολογικῶν συγγραφῶν καὶ ἱατρικῆς ὕλης· λείψανον τοιαύτης ἀναγραφῆς διέσωσεν ἡμῖν ὁ Γαληνὸς περὶ τῆς χρήσεως τοῦ δικτάμνου ἀπὸ τῶν πινάκων τοῦ ἐν Μέμφει ναοῦ τοῦ Φθα (Γαλην. περὶ συνθέσ. φαρμ. τῶν κατὰ γένη. V. 2.). Αἱ τοιαῦται ἀναγραφαί ἐκαλοῦντο κοινῶς προσκυρήματα, καθότι οὐχὶ μόνον οἱ ἀσθενεῖς ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι προς-

κυνηταὶ ἀφιέρουν πίνακας ἢ στήλας εἰς ἀνάμνησιν τῆς εἰς τὰ ἱερὰ ἀποδημίας καὶ προσκυρήσεως αὐτῶν, περιχοῦσας εὐχὰς εἰς τὴν θεότητα ὑπὲρ κατενοδύσεως, ὑγείας καὶ σωτηρίας αὐτῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῶν, τέκνων, γονέων καὶ ἀδελφῶν, μετὰ τῆς ἡμερομηνίας καὶ τοῦ ἔτους τοῦ βασιλεύοντος Φαραῶ βασιλέως ἢ αὐτοκράτορος.

Οἱ ἀσθενούντες προσερχόμενοι τοῖς ναοῖς ἵνα ζητήσωσι παρὰ τῶν ἱερέων καὶ τῶν θεῶν τὴν ἐκ τοῦ νοσήματος θεραπείαν, ἐκοιμῶντο ἐν τοῖς ἱεροῖς προηγουμένων τελετῶν, λιτανίας καὶ ἀγνισμῶν, διὰ κατανυκτικῶν δὲ προσευχῶν καὶ νηστειῶν προδικατιθέμενοι παρεδίδοντο εἰς ἱεράς θεωρίας περὶ τῆς καταστάσεως αὐτῶν καὶ τῶν παρὰ θεοῦ μέσων τῶν ἱερέων ἱατρῶν ὁρισθησαμένων θεραπευτικῶν μέσων· διὰ τῆς εὐσεβοῦς αὐτῆς προπαρασκευῆς πιστοὶ γενόμενοι εἰς τὰ τῶν ἱατρῶν παραγγέλματα, οἵτινες τοὺς τυχόντας ὀνείρους τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐγκοιμωμένων προσκυνητῶν ἐξηγουν ἐπὶ τὸ φυσιολογικώτερον, οἱ νοσοῦντες ἠκολούθουν τὰς διατάξεις τῶν ἱατρῶν καὶ θεραπευόμενοι ἐνεκωμιάζον τὴν ἀξιοσύνην τοῦ ἱερέως θεραπευτοῦ, καὶ ὑπερύψουν δοξολογοῦντες τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, προσθέτοντες νέα ἀφιερώματα τῷ ναῷ καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς.

Τὰ περιφημότερα τῶν τοιούτων θεραπευτηρίων ἦσαν τὰ τῆς Ἰσιδος μητρὸς σωτήρας ἀπανταχοῦ τῆς Αἰγύπτου, τὰ τοῦ Ἰβρου, καὶ τὸ τοῦ Φθα ἐν Μέμφει ἐπὶ δὲ τῶν μακεδονικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν χρόνων τὸ τοῦ Σεράπιδος ἐν Κανώβῳ. Ἰσις ἦτο ἡ μεγάλη προστάτις τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν ἱατρῶν, εὐρέτις νομιζομένη πολλῶν φαρμάκων καὶ χαίρουσα ἐπὶ ταῖς θεραπείαις τῶν ἀνθρώπων, ἐπιφανὴς διὰ τὰς καθ' ὕπνου ἀποκαλύψεις θεραπευτικῶν βοηθημάτων τοῖς ἀσθενούσι καὶ ἱατροῖς· πολλοὶ δὲ τυφλοὶ καὶ ἀνάπηροι ὑπ' ἄλλων ἱατρῶν διὰ τὴν δυσκολίαν τοῦ νοσήματος ἀπελπισθέντες καὶ καταφεύγοντες εἰς τὰ τῆς Ἰσιδος ἱερὰ, διὰ τῶν ὑπ' αὐτῆς καὶ τῶν ἱερέων τῆς ὀριζομένων ἱατρικῶν ἐσώζοντο καὶ ἀποκαθίσταντο ἐντελῶς ὑγιεῖς. (Διοδωρ I. 25.). Τὸ παρὰ τὴν Μέμφιν ἱερὸν θεραπευτήριον τοῦ Φθα κατεῖχεν ἐν Αἰγύπτῳ ὡσαύτως μεγάλην φήμην (Γαλην. περὶ συνθέσ. φαρμ. τῶν κατὰ γένη. V. 2.)· τὸ τοῦ Σεράπιδος ὁμοῦς ἐν Κανώβῳ, ἂν καὶ μεταγενέστερον καὶ ἐπὶ ξενοκρατίας συστήθην, ὑπερέσχε τῶν ἄλλων ἐν Αἰγύπτῳ θεραπευτηρίων, ἐκφέρον τὰς πλείστας θεραπείας καὶ τιμώμενον ἐπὶ πολλῇ ἀγιστείᾳ, ὥστε καὶ οἱ ἐλλογιμώτατοι ἄνδρες ἐπίστευον καὶ ἐνεκοιμῶντο ἐν τῷ ἱερῷ, συμβουλευόμενοι αὐτοὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν ἢ ἐτέρων, συνέγραφον δὲ τινες καὶ τὰς θεραπείας, ἄλλοι δὲ τὰς ἀρετὰς τῶν ἐκεῖ γνωμολογούμενων συνταγῶν. (Στράβ. XVI. σελ. 801.).

Ἀλλ' ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων,

ἡ δὲ ἱεράς θεωρίας καὶ ἐγκοιμήσεως ἐν τοῖς ἱεροῖς·
θεραπεία μετέπεσεν εἰς μαντεῖαν χυδαίαν καὶ γοη-
τείαν, καὶ πάπυροι γνωστικοὶ καὶ θεραπευτικοὶ ἐν
γλώσσει ἑλληνικῇ καὶ αἰγυπτίᾳ δημοτικῇ μνημο-
νεύουσι τοιούτων μαντεύσεων καὶ μαγικῶν ἐνεργειῶν,
καθ' ἃς δὲν προέκειτο πλέον ἀποκλειστικῶς περὶ ἀ-
ποκαλύψεως θεραπευτικῶν μέσων πρὸς ἀνάκτησιν
τῆς υἰείας, ἀλλὰ περὶ ἀνακαλύψεως κλεπτῶν καὶ
θησαυρῶν, ἀπολαύσεως ἐπιθυμιῶν καὶ κακώσεως τῶν
ἐχθρῶν. Ὁ ἐν Λουγοδεϊνῷ (Leyden) γνωστικὸς δη-
μοτικὸς πάπυρος (ὑπ' ἀριθμ. 65.), οὗ ἀποσπάσμα-
τα ἀνέφερον καὶ ἄλλοτε, γέμει τελετῶν, προσευχῶν
καὶ λογίων θεουργικῶν, ἀναφέρω δὲ ἐξ αὐτοῦ καὶ τὰ
ἐξῆς ὡς παράδειγμα τοιούτων μαντειῶν. « Φέρων
» λυχνίαν χαλκίνην καὶ θέτων θυραλλίδα καθάραν ἐν
» αὐτῇ, ἐμπλησον αὐτὴν ἐλαίου διαχυοῦς κεικαθαρ-
» μένου· στῆσον δὲ αὐτὴν ἐπὶ τόπου ἐφ' οὗ προπῆγῃ
» ἄγνισμός δι' ὕδατος καὶ νίτρου, καὶ περισκέπασον
» θέτων αὐτὴν ἐν κιβωτῷ χαλκίνῃ, φέρε δὲ καὶ παι-
» δίον καὶ κάθισον αὐτὸ ἐντὸς ἐτέρης κιβωτοῦ χαλ-
» κίνης καὶ στρέψον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὴν λυ-
» χνίαν· καλύπτων δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, πρό-
» φερε τὰ ἄνω λόγια ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ παιδίου
» ἐπτάκις· ἔπειτα ἄφες ἵνα ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς,
» καὶ ἐρώτησον αὐτό. Εἶδες τὸ φῶς; εἰ δὲ ἀποκριθῇ
» οὐχί, οὐκ εἶδον τὸ φῶς, οὐδὲ τῆς λυχνίας τὴν φλό-
» γα, κ τ λ. (σελ. 6. γρμ. 22 καὶ ἐξῆς). » —
« Ερώτησον· Βλέπεις τοὺς Θεοὺς; αὐτὸ δὲ λέγει·
» Ναί, βλέπω τοὺς θεοὺς κλπ. » (σελ. κ'. 17.).—
Παραδείγματα προσευχῶν ἕστωσαν τάδε. « Ἀάλη-
» σον πρὸς τὴν Σελήνην ἐπτάκις, μέχρις οὗ ἐπιφανῇ
» ἐπὶ σέ. — Σὺ, ὦ Σελήνη, ἡ μεγίστη τῶν ἀστέ-
» ρων καὶ γενέτειρα αὐτῶν, εἰσάκουσον τῆς προσευ-
» χῆς μου. (σελ. ιγ'. 22. 24.). — Οὐκ ἤμην πονη-
» ρὸς τὴν καρδίαν, οὐδὲ ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ στόματός
» μου βλασφημία ποτέ· ἀνάρβυσόν με. (σελ. ιβ'.
» 14. 15.). — Ἰσις ἡ Μήτηρ μετὰ τὴν προσευχὴν
» μου λέγει μοι. Μὴ κλαίης, υἱέ μου. » (σελ. ιγ'.
» 9. 40.).—

Ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιπολαζουσῶν ἀσθενειῶν
τὰ δερμικὰ καὶ ὀφθαλμικὰ νοσήματα διακατεῖχον
καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαιετάτων χρόνων ὡς καὶ νῦν ἐπὶ τῶν
ἡμερῶν μας τὴν πρωτεύουσάν θέσιν, ὄντα οὐχὶ ἀπλῶς
ἐνδημικὰ ἀλλ' οὕτως εἰπεῖν διαρκῆ· ἐκ τούτου οἱ
ἐπὶ τῶν παθήσεων αὐτῶν εἰδικοί ἰατροὶ ἔχοντες ἄ-
φθονον ὕλην πρὸς ἄσκησιν καὶ πλουτισμὸν τῶν γνώ-
σεων των καθιστῶντο οἱ τελειότεροι τοῦ εἴδους των
καὶ ἐπιζήτητοι πανταχοῦ. Κατὰ πόσον εἶχε προ-
οδεύσει ἐν Αἰγύπτῳ ἡ θεραπεία τῶν δερμικῶν ἀσθε-
νειῶν ἀποδεικνύει ὁ ἐν ἀρχῇ μνημονευθεὶς ἱερατικὸς
πάπυρος τῆς συλλογῆς Πασσαλάκουα, τοῦ ὁποῦ αἱ
πλείοτεραι συνταγαὶ ἀνήκουσιν εἰς τοιαύτης φύσεως

παθήσεις, καὶ τις ἕτερος πρὸ ἐτῶν ἐν Θήβαις ἀνακα-
λυφθεὶς καὶ νῦν ἐν Παρίσις φυλαττόμενος ἱερατι-
κὸς πάπυρος, πραγματευόμενος ἀποκλειστικῶς περὶ
δερμικῶν νοσημάτων καὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν. Τὰ
κολλύρια καὶ αἱ ὀφθαλμικαὶ ἀλοιφαὶ τῆς Αἰγύπτου
ἔχαιρον παγκοσμίαν φήμην καὶ μέγα ὄνομα, γενό-
μενα γνωστὰ καὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων
ὑπ' αὐτὰς τὰς αἰγυπτιακὰς των κλήσεις, οἷα τὸ Ἀ-
χάριστον, Ἰσιακὸν, Σεραπιακὸν, Φάνιον, κτλ. Περιέρ-
γος ἦτο καὶ ἡ χρῆσις οὖρου γυναικὸς (μαί εν ατι ἱε-
ρατικῶς, μηνότι κοπιτισί,) ἀντὶ κολλυρίου, οὗ τινος
μνεία γίνεται ἐν τε τῷ εἰρημένῳ ἱερατικῷ παπύρῳ
καὶ παρὰ Διοδώρῳ (I. 59.)· ὁ συγγραφεὺς ὁμιλῶν περὶ
τοῦ διαδεξαμένου τὴν βασιλείαν υἱοῦ τοῦ Σεσώστριος,
(Μενεφθᾶ τοῦ Α'. 1341—1321. πρ. Χρ.), ἀναφέρει,
ὅτι οὗτος ποτε ἐστερήθη τῆς ὀράσεως, διὰ δὲ τὴν ἀ-
τυχίαν ἀναγκασθεὶς νὰ καταρύγῃ ἐπὶ τῶν θεῶν τὴν
βοήθειαν, τῷ δεκάτῳ μόνις ἔτει μαντείας αὐτῷ γε-
νομένης, γυναικὸς οὖρῳ τὸ πρόσωπον νιπτόμενος ἐ-
γένετο ὕγιής· καὶ νῦν ἔτι παρὰ τοῖς ἐγγχωρίοις ἡ χρῆ-
σις οὖρου πρῶτον ἀντὶ κολλυρίου εἶναι γενικὴ ἐν Αἰ-
γύπτῳ ἐπὶ βλεννορροϊκῶν ὀφθαλμίων καὶ τραχωμά-
των, καὶ μάλιστα ὡς αὐτὸς ἐγὼ παρατήρησα ἐνίοτε
μετ' ἐπιτυχίας.

Τῶν ὀδόντων ἡ θεραπεία παρεκλούθησεν οὐκ ἑ-
λαττον τὴν πρόδοον καὶ ἀκμὴν τῶν λοιπῶν τῆς ἱα-
τρικῆς ἐπιστήμης κλάδων, καὶ τῆς δεξιότητος τῶν
τότε ὀδοντοῖατρῶν δείγματα παρέχουσιν ἔτι καὶ νῦν
οἱ μέχρι τοῦδε σωζόμενοι τεταρχειυμένοι νεκροί, ἐν-
τὸς τοῦ στόματος τῶν ὁποίων δύναται νὰ ἴδῃ τις ὀ-
δόντας τεχνητοὺς, πολλοὺς δὲ ἐκ τῶν ἐφθαρμένων
διὰ χρυσοῦ πεφραγμένους ἢ ἄλλως πῶς περιπεποι-
ημένους.

Περὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ τελειότητος τῆς χειρουργί-
ας δὲν δύναται νὰ ἀμφιβάλλῃ τις μετὰ τὴν ἀπο-
δεδειγμένην καὶ ὁμολογουμένην ἄσκησιν καὶ ἀνά-
πτυξιν ἐκεί τῆς ἀνατομίας· ἡ δὲ παρὰ Ἡροδότου
(II. 129.) ἀναφερομένη ἀτυχὴς τῶν αἰγυπτίων ἀρ-
χιατρῶν θεραπεία τοῦ διαστραφέντος ποδὸς τοῦ βα-
σιλέως Δαρείου, ἀποδοτέα μᾶλλον εἰς τὸν εὐρέθιστον
καὶ ἀνυπόμονον τῆς αὐτοῦ Μεγαλειότητος χαρα-
κτῆρα παρὰ εἰς ἀδέξιον χειρουργίαν. Αὐτὴ μόνη καὶ
καθ' ἑαυτὴν ἡ ἐπὶ μισθῷ διαμονὴ αἰγυπτίων ἀρχια-
τρῶν καὶ χειρουργῶν παρὰ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ ἐν
τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ περσικοῦ κράτους Σούσις, εἶ-
ναι ἱκανὴ ἀπόδειξις τῆς ἀκμῆς αὐτῶν καὶ φήμης τὴν
ὁποίαν ἐχαίροντο τότε ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης.

ΝΕΡΟΥΤΣΟΣ.